

Itämerensuomalaisuuden profiili Viron yleisimmissä sananlaskuissa

Matti Kuusi

Talinnassa allekirjoitettiin 2. 11. 1963 virolaisten tutkimuslaitosten ja Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran kesken sopimus Pohjois-Euroopan yhteisen sananlaskuston selvittämisestä. Helsingin työryhmän osuudeksi kaavailtiin Suomessa olevan ja skandinaavisen vertailuaineiston, tarttolais-talinnalaisen työryhmän osuudeksi Neuvostoliiton kansojen vertailuaineiston preparaatiota pohjoiseurooppalaisen analyysin ja synteessin pohjaksi. 9. 8. 1964 saatiin Neuvostoliiton Tiedeakatemian myönteinen kannanotto.

Suomessa yhteistyön merkittävimpanä aikaansaannoksena on Kansanrουνousarkiston 400 000 sananlaskutoisintoa käsittävä kopiokortisto. Se syntyi satojen opiskelijain harjoitustöinä, assistenttien ja arkistovirkailijain ohjauksessa; Pentti Leinon ja Kari Laukkasen toteuttaman viitekorttijärjestelmän ansiosta aineisto on niin helppokäyttöinen ja selkeästi jäsennelty kuin tutkija suinkin voi toivoa. Samaan ensimmäisen nominin tai sen puuttuessa painokkaimman sanan hakusanajärjestelmään nojaa Liisa Miettisen ja Pentti Leinon 13 304 -numeroinen kreikanuskoisen Sydän-Karjalan sananlaskujen julkaisu Karjalaisia sananpolvia (1971). Siinä on viitteet myös seitsemäntoista varhaisemman painetun lähteen karjalaisvastineisiin. Tverin aineisto, jota etenkin Pertti Virtaranta on kartuttanut, on saatu kokonaisuudessaan julkaistuksi. Sen sijaan Vienan ja pohjoisen Aunuksen sananlaskusto on vasta alustavasti järjestetty tulevan julkaisun pohjaksi.

Virolaiset tutkijat keskittyivät alun pitäen oman kielialueensa tieteellisen sananlaskuedition toimitustyöhön. Työtä johti aluksi Erna Normann, sittemmin Ingrid Sarv ja Arvo Krikmann; muita pitkäaikaisia työntekijöitä ovat olleet Veera Pino, Rein Saukas ja Anne Hussar. Erityisvaikeutena oli aidon ja epäaidon aineksen rajankäynti: 162 000 sananlaskutoisinnosta on huolellisen lähdekritiikin jälkeen kelpuutettu mukaan noin 80 000. Syksyllä 1975 painokuntoon valmistuneessa käsikirjoituksessa aineisto on jaoteltu 15 140 sananlaskutyypiksi. Kun suurteos toivon mukaan noin vuonna 1980 on tutkijain käytössä, virolaisilla on sananlaskuteos, jolle määrällisesti vetävät vertoja vain K. F. W. Wanderin Deutsches Sprichwörter-Lexikon (1867—1880), Iuliu A. Zannen Proverbele Românilor (1895—1903), Nikolaos G.

Polites'in keskeneräiseksi jäänyt Paroimiai (1899—1902) sekä Kasper Strömhäckin vuosina 1857—1886 valmistama mutta julkaisematta jäänyt Svenskt-Nordiskt Ordspråks-Lexikon, joka nyt palvelee pohjoiseurooppalaisen vertailutyön skandinaavisena päälähteenä. Laadullisesti virolainen editio on tasoa, jolle yltävät laajoista ainesjulkaisuista vain Morris Palmer Tilley'n (1950) ja Bartlett Jere Whitingin (1968) englantilaisen varhaisaineiston kokonaiseditiot sekä Julian Krzyżanowskin johdolla toimitettu Nowa Księga Przysłów Polskich (1969—).

Merkittävästi on karttunut myös vatjan, liivin ja vepsän sananlaskuston tuntemus. Vaina Mälkin toimittama 726-numeroinen vatjalaiseditio on painossa, sen arvoa kohottavat viitteet virolaisiin, suomalaisiin, karjalaisiin ja venäläisiin vastineisiin. Oskar Looritsin jäämistöstä kesällä 1975 löytnyt liiviläisten sananparsien lipusto ja virolaisten sodanjälkeiset keräelmät saataneen tänä vuonna painokuntoon Seppo Suhosen ja Vaina Mälkin yhteistyönä. Jussi Rainio julkaisi 1968 Kalevalaseuran vuosikirjassa 606 numeroa äänisvepsäläisiä sananparsia; Marje Joalaidin tarkoituksena on vielä täydentää arvokasta etelävepsäläisten sananparsien kokoelmaansa. Laajin lyydiläisten sananparsien keräelmä saatiin julki 1971 Suomalais-ugrilaisen Seuran aikakauskirjassa 71 Grigori Makarovin toimittamana.

Kaksitoistavuotisen työskentelyn jälkeen ollaan lopulta pääsemässä syksyn 1963 etätavoitteiden tuntumiin: Pohjois-Euroopan kansojen yhteisten sananlaskujen inventointiin ja vertailuun. Arvo Krikmannin noukittua muutamasta suomalaisesta sananlaskukirjasta vastineet yli 1 600:lle virolaiselle sananlaskutyypille on selvää, ettei yhteistyön loppuvaihe tule jäämään alkua keveämmäksi.

Seuraava kocartikkelisarja pyrkii valaisemaan menetelmällisiä ja esitysteknisiä ongelmia, jotka tutkijaryhmän olisi ratkaistava saadakseen valtavan laveasta vertailuaineistosta ilmi ns. suuret linjat. Valitsen kohteeksi ne 35 virolaista sananlaskua, joiden frekvenssi on vähintään 200 aitoa alkuperäis-toisintoa. Virolaista normaalimuotoa seuraavat liivin, vatjan, vepsän, karjalan ja suomen sekä latin, saksan, ruotsin ja venäjän lähimmät vastineet tai niiden puuttuessa jonkin lähikielen mahdollinen vastinesananlasku. Ulomman levinneisyysalueen hahmottamisessa tyydyn kirjallisuusviitteisiin.

1.—9. Pohjoiseurooppalaista maailmanperinnettä

1. *Kes teisele auku kaevab, see ise sisse langeb.* liivi *Kis münden oukə kōrab, iš sadāb sizəl.* vatja *Tšen kaivap teizel autā, se ize lankēb autāsē.* vepsä *Ana kaeva kopad rahvhane, a iče nankted.* karjala *Elä kaiva toisella haudua, katšo itse šiihi langiet.* suomi *Joka toiselle kuoppaa kaivaa, se itse siihen lankee.* — *lätti Kas otram bedri rok, pats ekrit.* saksa *Wer andern eine Grube gräbt, fällt selbst hinein.*

ruotsi *Den, som gräver en grop för andra, faller själv däri.* venäjä *He копей другу ямы: сам в нее ввалишься.*

EV 11835. Sjögren LGNS 411:31. Mälk 18. KKI 52:106 M. Joalaid 1971. Rukajärvi N. Kiirikki 1926, vrt. ML 775. VKS 303. Lautenbach 42:31e. RD I 643. Rooth 37. Dalj 657. (Aasia: Budajev I 116—117, II 14, Winstedt s. 6. Afrikka: OP 168. Pohjois-Amerikan Geechee-intiaanit: Champion 619:13.)¹

2. *Pada söimab katelt, ühed mustad mölemad.* vatja *Pata kattilä soimäv, a melepäd onq musad.* vepsä *Pada katlan laib, a iče must.* karjala *Pada soimuuu kattilua, bokat mustat molembil.* suomi *Pata kattilaa soimaa, yhtä mustat molemmat.* — lätti *Pods kattlam smejas, abi melni.* saksa *Der Topf wirft dem Kessel vor, dass er schwarz ist.* ruotsi *Hur svart är du! sade kitteln till grytan.* venäjä *Горшок над котлом смеется, а оба черны.*

EV 8196. Mälk 387. KKI 52:426 M. Joalaid 1972. ML 7216. VKS 26. Kokare 148. RD II 467. Reitsak 15:38. (Aasia: Budajev I 193—194, Winstedt 241—242. Afrikka: OP 1324, 2286, 2469; Hulstaert Pr.Mongo 1325.)

3. *Meest sõnast, härğa sarvest.* vepsä *Sanaspei mēst, sarvespei härğad.* karjala *Miestä sanas, härkää sarves.* suomi *Sanasta miestä, sarvesta härkää.* — lätti *Vērsi tur pie rāgiem, vīru — pie vārda.* saksa *Man fasst den Mann beim Wort, den Ochsen bei den Hörnern.* ruotsi *Tag en man på orden och en ko på hennes horn.* vähävenäjä *Вола вяжуют мотузомь, а человека словами.*

EV 6619. Rainio 69. ML 5755. VKS 298. FS 84:9576. Wander III 418:1262. Holm 248. Čelakovský III 246. (Aasia ja Afrikka: Permjakov 321—322, Champion 385:6, 451:16, 581:71, 594:127, Winstedt 200.)

4. *Valel on lühikesed jalad.* liivi *Piettəksən āt lītəd jālgad.* vatja *Pettelikol (~ Petossel) on lūhtjed jalgad.* karjala *Valehella on lyhyet jälet.* suomi *Valheella on lyhyet jalat (~ jäljet).* — lätti *Meliem īsas kājas.* saksa *Lügen haben kurze Beine.* ruotsi *Lögn har korta ben.* venäjä *У лжи короткие ноги.*

¹ Lyhenteiden selityksiä: EV = virolaisten sananlaskujen tieteellisen julkaisun käsikirjoitus Tallinnassa ja Tartossa. FS = Folklore-sektorin käsikirjoituskokoelmat Riian arkistossa. FSF = Finlands Svenska Folkdiktning -sarja. KKI = Keele ja kirjanduse instituutin arkisto Tallinnassa. ML = Liisa Miettinen & Pentti Leino: Karjalaisia sananpolvia (1971). Mälk = vatjalaisen sananlaskujulkaisun käsikirjoitus Tallinnassa. OP = Matti Kuusi: Ovambo Proverbs with African Parallels (FFC 208, 1970). RD = Ida von Düringsfeld & Otto von Reinsberg-Düringsfeld: Sprichwörter der germanischen und romanischen Sprachen (1872—1875). SKS = Suom. Kirj. Seuran Kansanrunousarkiston kokoelmat. Smits LTT = P. Smits: Latviešu tautas ticējumi (1940—1941). VKS = Kuusi: Vanhan kansan sananlaskuväsaus (1953). — Nimiviitteet selvinnevät Proverbium-lehden bibliografian (s. 702—708) ja nimihakemiston (s. 997—1007) avuin.

EV 13249. Setälä NLK 519:121. Mälk 400. Repolan Omelie, P. Kyötinen 1933, vrt. ML 5209. VKS 300. Kokare 133. RD II 62. Holm 220. Budajev I 166. (Aasia ja Afrikka: Tallqvist 100:45, Finbert 221—222, Budajev I 166.)

5. *Kuidas känd, nõnda võsu. vatja Miltin kanto, mokom i vgsa. vepsä Mitte kand, mugirne i veza. karjala Miitys kando, moiset i vesat kasvaa. suomi Kantoansa myöten vesa kasvaa. — liettua Kòks mèdis, tòks ir vaitsius. saksa Die Tacken arten nach dem Stamm. venäjä Какое дерево, такова и отрасль.*

EV 4934. Mälk 167. Virittäjä 1947 s. 360. ML 2543. VKS 408. Lautenbach 306. Wander IV 987. Dalj 721. (Aasia: Champion 417:77, Permjakov 278. Afrikka: Kuhn Sotho-Spr. 399, Budajev II 121, OP 691.)

6. *Vääna vitsa, kui vits väändib. liivi Nõtkait pükist, ala nõtkait püdõ. karjala Nuorennu on viittšu viännettävy. suomi Nuorena vitsa väännettävä. — lätti Loki koku, kamër jauns. saksa Den Baum muss man biegen, weil er noch jung ist. ruotsi Bøj vidjan medan den är mjuk. venäjä Гни дерево, пока гнется; ичи дитятку, пока слушается.*

EV 14264. Loorits 31. 7. 1930. ML 6587. Koskimies 254. Kokare LSP 5620. RD I 162. Vide 220. Reitsak 14:23. (Aasia ja Afrikka: Permjakov 311, Budajev II 90, 105, Champion 435:6, OP 2144, Rodegem 703, 712.)

7. *Veereval kivil ei ole sammalt. liivi Se kiv' kis liktõb sãb, sien sãmalt pãl ãb kazã. vatja Vëreväl tšivellã ep kazvo sammal. vepsä Kohub košk ei jädu, liikub kivi ei sammaldu. karjala Vierijã kivi ei ole kiidžimes. suomi Ei vierevä kivi sammaloitu. — lätti Akmens, kas rit, nesũno. saksa Walzender Stein wird nicht moosig. ruotsi På den sten, som ofta vãltas, wãxer ingen mossa. venäjä На летячем камне мох не растет.*

EV 13914. Setälä NLK 465. Mälk 600. Lönnrot NTS 24:28. ML 12593. VKS 322—323. Kokare LSP 2221. RD II 390. Čelakovský XIV 83. (Euraasia: Permjakov 333—334, Buchanan 58, Ikononov 903.)

8. *Pill tuleb pika ilu peale. liivi Kis väggĩ prietsãv — bet ku piettulab ãiga iũrõ, siz mittõ kuškõz ãp sõ. (vatja Perrã nagrũ tullã idgud.) karjala Pitkãs ilos itku tulou. suomi Itku pitkãstã ilosta. — lätti Pẽc lielas smiešanãs nãk raudãšana (= Ison naurun jälkeen tulee itku). saksa Zuvil frewd wũrt dir leyd. (ruotsi Efler glãdje fõljer sorg. venäjä Этом смех перед слезами.)*

EV 8846. Loorits 1921. Mälk 73. ML 8248. VKS 17. FS 1593:3484. Wander I 1169:121. RD I 493. Dalj 869. (Euraasia: Ikononov 804, 1065, 2198, Budajev II 129, Champion 356:258, 366:647, 377:1082.)

9. *Vaga vesi, sügav põhi. liivi Vaga vieddõn tõva puoj.* — lätti *Klusi üdeni ir dzilji.* saksa *Stille Wasser, tiefe Gründe.* ruotsi *Stilla vatten har djup grund.* venäjä *В тихой воде омуты глубоки.*

EV 13208. KKI 36:268 P. Damberg 1965. Kokare 191. RD II 399. Holm 312. Dalj TS II 673. (Euraasia: Stevenson 2464, Permjakov 262, Budajev II 92.)

10.—12. Yleiseurooppalaisia sananlaskuja

10a. *Kes kopikat ei korja, see rublat ei saa.* liivi *Kis kopīkt āb vuoda, sien rubilt āb lī.* vatja *Kopekkā bē i rublā bē.* lyydi *Ken ei vardõice kopeikkua, sia ni rublu ei suitu.* karjala *Kopeikan ku savodit, sid rublua kail viittua.* suomi *Kuka ei kopekkaa korjaa, se ei ruplaakaan nää.* — lätti *Kas kapeiku netaupa, tas pats nav rubļa vērts.* venäjä *Кто не бережёт копейки, сам рубля не стоит.*

10b. *Kes veeringit ei hoia, see ei saa elades taalrit kokku.* liivi *Kis vernigidi ārmakstab, sien tulüb dāldor kāddē.* suomi *Joka ei pennistä pidä, se ei markkaa näe.* — lätti *Kas santima netaupa, pie lata netiek.* saksa *Wer den Pfennig nicht achtet, gelangt auch nicht zum Thaler.* ruotsi *Den som ej sparar en penni, får aldrig en mark.*

EV 4360A, 4360F. Setälä NLK 518; Sjögren LGNS 413:117. Mälk 206. Samsonova & Makarov 554. ML 3743. Kivennapa SKS O. M. Paavolainen 3151, 1956; Koskimies 91. Kokare 151; Kokare LSP 2495. RD II 215. Solstrand 1812. Dalj 115. (Välimerenmaat: Aquilina 350:52, 364:1, Ikononov 1037, Şenaltan 159:172.)

11. *Magaja kassi suhu ei jookse hiir.* lyydi *Maguajan kažin hiiri suwh ei tule.* karjala *Ei maguajan kažin suuh hiiri juokse.* suomi *Ei makaavan kissan suuhun hiiri juokse.* — lätti *Kakis neker peli snauzdams (= Kissa ei pyydystä hiiriä nukkuessaan).* saksa *Eine weise Maus läuft selten einer schlafenden Füchsin ins Maul.* norja *Sovande katt fangar inga mus.*

EV 6297. Samsonova & Makarov 508. ML 5302. VKS 147. Kokare LSP 72. Wander III 537:107. Seim I 219. (Muu Eurooppa: RD II 313, Ikononov 1106. Kaukaasia: Permjakov 214, Budajev I 137.)

12. *Kui seitsmevannapäeval (10. 7.) sajab, siis sajab seitse nädalat.* vatja *Ku on vihmā samsonā päivān, siz nellätšümmettä päivā lēvād ain vihmad.* suomi *Jos unikeonpäivänä sataa, sataa seittemän viikkoo yhtä painoo.* — lätti *Ja septiņu braļu dienā līst, tad līst septiņas nedēlas.* saksa *Ist Siebenbrüder ein Regentag, so regnet's noch sieben Wochen danach.* ruotsi *Om det regnar på sjuovaredagen, så ska det regna i sju veckor.* venäjä *На Самсона дождь — семь недель дождь.*

EV 10281. Mälk 464. Virtaranta SKM 107. Šmits LTT 26574. Wander IV 554:1. Holm 287. Dalj 886. (Englannissa vastaava ennepäivä on 15. 7., Ranskassa 19. 6. tai 8. 6., Espanjassa 29. 6.: Inwards Weather Lore 31, Le Roux de Lincy I 122, 126, Kleiser 37926—37927.)

13.—16. Itämeren piirin germaaniaisia lainasanankasuja

13. *Kui tõnisepäeval (17. 1. ~ küünlapäeval, 25. 1.) nii paljugi päikest paistab, et mees näeb hobuse selga hüpata, siis tuleb kena aeg. liivi Kui nei jennõ volks pävvõ kindlõpävän (25. 1.), ku ibizõn sadlõ säks sälgõ pända, siz mäg sövvõ säksmõ ainõ (= swella saissimme heinä). suomi Jos aurinko paistaa paavalinpäivänä (25. 1.) niin kauan, että mies ehtii hypätä hevosen selkään, tulee hyvä papuvuosi. — Samoin lätti (Ja Sveðu dienā — —), saksa (Wenn Lichtmess — —), ruotsi (Om solen skiner på Paulidagen — —).*

EV 12287. KKI 36:79—80 P. Damberg 1964. Mynämäki SKS E. A. Saarimaa 1159, 1910. Šmits LTT 29785. Wander III 125:86. FSF VII, 4:241, vrt. Norsk Folkeminnelag 2:79—81. (Ilman hevos-motiivia sama sääenne tunnetaan laajemmalti Euroopassa: Čelakovský XV 369, Inwards 12—13, R. Boxus 55.)

14. *Kui saad üle koera, siis saad üle saba ka. liivi Až ūod iļ piņ iļļõ astõn, asta siz iļ tabur ka. suomi Kun kerran yli koirran pääsee, ni kyl aina hännän yli pääsee. — lätti Kas suni pārkāpis, pārkāps arī asti. saksa Kommt man über den Hund, so kommt man auch über den Schwanz. ruotsi Kommer man över hunden, nog kommer man över svansen.*

EV 4132. KKI 36:214 P. Damberg 1965. Pori SKS T. Laine 203, 1895. FS 1866:144. Wander II 852:814. Holm 148. (Germaanisissa kielissä ja Pohjois-Ranskassa: RD I 761.)

15. *Parem pool muna kui tühi koor. ?vepsä Paremb pol' munad, mi üks korud jõdae. — saksa Besser ein halbes Ei, als eine leere Schale. vironruotsi Hallv ägge iär mäira sām tom skalle. ruotsi Bättre ett halft ägg än alls intet.*

EV 8970. KKI 52:281 M. Joalaid 1971 (mahd. epäaito). Wander I 751:24—25. Solstrand 2262. Landgren 14. (Germaanisissa, mahdollisesti myös romaanisissa kielissä: RD I 184, G. Strafforello II 585.)

16. *Häda ajab härja kaevu. vatja Hätä ajab i ärjä kaivõ. — saksa Die Noth treibt den Ochsen in den Brunnen.*

EV 1727. Mälk 67. Wander III 1046:47.

17.—22. Itä-, koillis- ja pohjoiseurooppalaisia sananlaskuja

17. *Varas jätab varna seinä, tuli ei jäta sedagi.* liivi *Salaj jetab vajga, tul' äb jeta midegöd.* vatja *Vargaz vargasav hot seinäd jätäv, a tuli söp keik, müta ku mullä jätäv.* vepsä *Vor voryb, hot i soumad dättab, a lämei nimida ei däta.* karjala *Vora jättää vie seinät, vai tuli ei jätä ni midä.* suomi *Jättää varaas eres seinät, mutta valkee viä kaikki.* — lätti *Kur zaglis zog, tur pakši paliek, bet kur uguns iet päri, tur läga akmins nepaliek* (= — — nurkat — — ei kunnan kiviäkään). ruotsi *Tjuven lämnar väggarna, men elden tar allt.* venäjä *От вора остатки бывают, а от огня — одно перепелище.*

EV 13731. KKI 36:77 P. Damberg 1964. Mälk 672. Saaremaast Sajaanideni s. 136. ML 12906. Järventausta 90:3243. FS 23:14867. Holm 332. Dalj TS II 703. (Itä- ja Pohjois-Eurooppa: Čelakovský XV 320, Mau 4352, Seim I 84.)

18. *Varane lind pühib nokka, hiline saputab tiibu.* vatja *Varrain lintu nokkā puhasav, mühain vaš süta avvāv.* karjala *Aigane lindu nokkua puhastaa, myöhäne siibi röpsyttää.* suomi *Varhaine lintu jo nuokkajä puhastā, müöhäine lintu vast silmijä räpsyttellö* (Inkeristä). — lätti *Agr putniš knäb'iti notira, bet vels* — *acis vien iepļēš.* venäjä *Ранняя птичка носок прочищает, поздняя глазки продирает.*

EV 13702. Mälk 265. ML 79. Virittäjä 1945 74:142. Kokare 56. Dalj 640. (Itä-Eurooppa: Budajev II 59. Wander I 1237:22 Liettuasta, vrt. Lautenbach 25:3.)

19. *Suur tükk ajab suu lõhki.* vatja *Sūr pala sū lehkāv, a pēn pala küllezen piēv.* karjala *Suuri pala suun rebii, pieni kylläs pidää.* suomi *Suuri pala suun repäisee, pieni kyllällä pitää.* — venäjä *Большая сыть бреху вретит.*

EV 12717. Mälk 376. ML 10742. VKS 65. Dalj TS IV 377. (Arabialainen vastine: Permjakov 340.)

20. *Ega küsija suu peale ei lööda, aga võtja käe peale lüüakse.* liivi *Kyzzō vōib, yļ sū mitykš äb rabb.* vatja *Čūsijä sūt mü eväd lū.* karjala *Ei kysynnästä otsah lyyvā, varassuksesta lyyvvāh.* suomi *Ei kysyjää suuta vast lyyvā.* — venäjä *Запрос по рылу не ударит.*

EV 5181. KKI 36:401 P. Damberg 1967—1970. Mälk 618. Viena SKS I. Ievala 161, 1931. Lavansaari SKS J. Suomalainen 414, 1938. Dalj 234. (Komi ja udmurt: Plesovskij 138, Budajev II 151.)

21. *Kured lähvad, kurjad ilmad; haned lähvad, hall taga; luiged lähvad, lumi taga.* vatja *Luikod mennā, lumi tuēv; anēd mennā, allēt tullā; kurged mennā, tšülmät*

tullä. vepsä *Kurged letazõ, vilu liinob; hanhed letazõ, lumi liinob; doutsmed letazõ, lumen pab.* karjala *Hanhen siivestä halla, joutsenen siivestä lumi.* suomi *Halla hanhen siiven alla, talvi joutsenen takana.* — lätti *Kad zosis sāk aizlaisties, būs salnas, bet kad gulbji — tad sniegs* (= *Kun hanhet alkavat lentää pois, tulee halla, mutta kun joutsenet, tulee lumi*). venäjä *Лебедь летит к снегу, а гусь к дождю.*

EV 4574. Mälk 270. Saaremaast Sajaanideni s. 136. Porajärvi H. Helminen 1943, vrt. ML 2121. VKS 214. Šmits LTT 36303. Dalj 948.

22. *Kus suitsu, seal sooja.* liivi *Kus souõ, säl lemdi.* suomi *Miss on savua, siin on lämmint.* — lätti *Kur dūmi, tur siltums.* suomenruotsi *Har man rök, så har man värme.* venäjä *Дымно, да тепло.*

EV 10649. Loorits v. 1924. Hyvinkää SKS H. Sykäri 360, 1937. Kokare 233. Solstrand 1598, vrt. Vide 1294, Seim II 237. Dalj 589.

23.—25. Balttilais-itämerensuomalaisia sananlaskuja

23. *Uni ei anna uuta kuube, magamine maani särgi; uni saadab hulkumaie, magamine marssimaie.* lyydi *L'igas magados kauhtan ei piñene.* karjala *Ei unesta turkkie sua.* suomi *Unesta ei tule turkkia.* — lätti *No miega kažoka nešuj* (= *Unesta ei ommella turkkia*).

EV 12899. Lyydiläisiä tekstejä III 378:20. ML 11920. Koskimies 35. FS 1611:2811, vrt. Kokare LSP 82.

24. *Sõber sõbra perse koorib.* suomi *Ystävä ystävän petteä, vihemies ei millokoa.* — lätti *Draugs draugam kabatu rauga* (= *Ystävä ystävän taskun tarkastaa*).

EV 11042. Etelä-Karjalan sananparsia 1201. Kokare LSP 3226.

25a. *Kes kæra saba kergitab, kui koer ise.* liivi *Kis pinnõn tabart mustab, až ta iž äb nusta.* (vatja *Čen entä čissõb, se koirä äntä ngsav.*) suomi *Kuka koiran hännän nostaa, jos ei hän itse.* — lätti *Kas sunam asti cels, ja pats necels.* vironruotsi *Koim lifter humns rompa, om itt hann sjölle.* (valkovenäjä *Хто-жъ бы цѣбе не похваливъ, коли бѣ не ты самъ себе.* venäjä *Всякая лисица свой хвост хвалит.*)

25b. *Kes kassi hända kergitab muud kui ta ise.* karjala *Kuka se kissan hännän nostaa, jos ei kissa itse.* suomi *Kukas sen kissan hännän nostaa, jollee kissa ite.* — lätti *Kas kaķim asti cels, ja pats necels.* suomenruotsi *Vem sku lyfta kattens svans, om int den lyftar den själv.*

EV 4046. KKI 36:71 P. Damberg 1964. Mälk 592. ML 3347. VKS 12,

Kasvantaviärrät leuvat 203. Lautenbach 118:16c. Solstrand 961. Nosovitš Sbornik 176. Dalj 733.

26.—29. Kansainvälisten sananlaskujen itämerensuomalaista erikoiskehitystä

26a. *Kelle jalg tatsub, selle suu matsub.* vatja *Jalka tattsāb i sū mattsāb.* karjala *Kenen jalgu kapsaa, sen i suu napsaa.* suomi *Jonka jalka tassaa, sen suu massaa.*

26b. lätti *Kad roka, kaja kustēs, zobiem darbs netrūks* (= *Kun kädet ja jalat liikkuvat, ei hampailta lopu työ*). saksa *Wie sich die Hände bewegen, so müssen sich auch die Zähne regen.* vietnam *Kun kädet työskentelevät, niin hampaat jauhavat.* (viro *Kelle käzi liigub, selle suu maigub.* suomi *Jonka jalka kapsaa, sen hammas napsaa.*)

EV 2399. Mälk 112. ML 2048. VKS 146. Kokare LSP 137. Wander II 314:504. Budajev I 87.

27a. *Käbi ei kuku kännust kaugele.* vepsä *Käbu kuzešpä edhaks i lankte.* lyydi *Kiäppü kuwozes päi ei loitokse kirbuo.* (karjala *Ei lehti puusta loitos langie.*) suomi *Ei käpy kauas kuusesta putoa.* (lappi ja mari kuten karjala.)

27b. *Upin ei sata uibost kavvehe.* liivi *Umär är sadä kougän püstō.* vatja *Euna gunapūs kaugaz eike viere.* suomi *Ei omena kauas puusta putoa.* — lätti *Äbols nekrit tālu no äbeles.* saksa *Der Apfel fällt nicht weit vom Stamme.* ruotsi *Äppet fallre inte långt från trädet.* venäjä *He далеко от дерева яблоко падает.*

EV 4910, 12800. Emakeele Seltsi aastaraamat 12 218:19. Mälk 52. KKI 52:209 M. Joalaid 1971. Samsonova & Makarov 380. ML 4769. VKS 408. Qvigstad 193:533. Studies in Cheremis Folklore 1:125. Kokare 205. RD I 105. Holm 375. Dalj 721. (Aasia: Budajev II 123, Winstedt 36. Afrikka: Champion 524:18.)

28a. *Merel silmad, metsal kõrvad.* liivi *Mierrõn silmad, mõtsan kõorad.* vatja *Meccäs silmäd, a meres kõrvad.* suomi *Merellä silmät, metsällä korvat.*

28b. *Metsal kõrvad, väljal silmad.* liivi *Mütsän kuorad, nurmæn silmad.* vatja *Nurmi on silmä, mettsä kõrva.* karjala *Elä vie mettsäh salattavua: mettsä nägöö dai kuuloo.* suomi *Tiellä on silmät ja korvell on korvat.* — lätti *Mežam ausis, laukam acis* (= *Metsässä korvat, kedolla silmät*). saksa *Das Feld hat Augen, der Wald har Ohren.* ruotsi *Skog har öra, mark har öga.* venäjä *Лес видит, а поле слышит.*

EV 6728. KKI 36:79 P. Damberg 1964; Setälä NLK 521:164. Mälk 320—321. ML 5498. VKS 4; Nummi, SKS Maria Österberg 298, 1887. Lautenbach 101. RD I 543. Ström 243. Dalj 666. (Euraasia ja Afrikka: Proverbium 23:922—924.)

29a. *Paha siga, mitu viga: kärss kärnas ja maa külmanud.* Iyydi *Kowsgi on mua külmü, kowsgi kärzü kibe.* karjala *Konza sijalla mua kylmä, konzago kärzä*

kibie. suomi Paha sika, monta vikaa: maa kylmä, kärsä kipeä.

29b. liettua *Netikusiai kiaulei ir ant Joninių žemė įšalus* (= *Laiskan sian kohdalla on maa juhannuksenakin roudassa*). saksa *Einem faulen Schweine ist der Boden immer zu hart*. ruotsi *Jorden är alltid frusen för lata svin*. venäjä *Папушскому поросенку и Петровке — зима*.

EV 8237. Samsonova & Makarov 510. Repolan Omelie, N. Kyöttinen 1933, vrt. ML 9897. VKS 150. Proverbium 17:635. Wander IV 450:76. Holm 96. Reitsak 59:3. (Pohjoiseurooppalaisuus: RD I 447, vrt. G. Strafforello III 292.)

30.—35. Itämerensuomalaisuuksia

30. *Tühi toob tüli majasse. vatja Kõühüs tõb räjõ tallõ. karjala Nälgä tuobi toran pereheh. suomi Nälkä toran perheeseen saattaa.*

EV 12687. Mälk 227. ML 6675. VKS 96. (Vrt. tanskalaista »Hvor der er Hunger, der er Had», Molbech 1578.)

31. *Tööd tegijal, und magajal. (liivi Work does not finish with work, nor sleep with sleeping.) karjala On työtä ruatajalla, unta makuajalla. suomi Kyll on työtä tekevällä, kyll on unta makaavalla.*

EV 12500. ?Loorits > Champion 231:128. Vuokkiniemi G. Makarov KPPZ 51, vrt. ML 11900. Koskimies 34. (Vrt. Latvju Dainas 624.)

32. *Hea laps, kes hästi tansib, parem laps, kes paegal seisab. vatja Hüvä on ko hüpid, a parap on ku et paikalla. karjala Hyvä lapsi hyppäy, paha pasan lykkeäy. suomi Hyvä laps hyppäs, paha laps lankes.*

EV 929. Mälk 726. Repolan Omelie, P. Kyöttinen 1933, vrt. Sarala 998. Koskimies 247.

33. *Kodus laps kuulsam, ahju pääl ausam. suomi Kotona laps korea, majalla mar- kan väärtti.*

EV 3977. Viitasaari, SKS Maria Österberg 1922.

34. *Parem suutäis soolast kui maotäis magedat.*

EV 10962. (Vrt. »Suolainen ja sakee on köyhän makee», »Ei makeita mahan täyttä», VKS 63 ja 176.)

35. *Kes kannatab, see kaua elab.*

EV 3174.

35 yleisintä virolaissananlaskua: frekvenssi ims. kielissä ja (ensi)esiintymätietoja

	viro		liivi fr.	vatja fr.	vepsä karj.		suomi		lätti es.	saksa es.	ruotsi es.	venäjä es.
	fr.	ensies.			fr.	fr.	fr.	fr.				
1.	280	1732	11	15	12	12	180	1583	×	×	×	×
2.	220	1730	—	9	2	21	255	1675	×	×	×	×
3.	280	1780	—	—	1	11	300	1675	×	×	×	(×)
4.	220	1730	6	5	—	4	135	1667	×	×	×	×
5.	250	1732	—	12	18	14	15	1775	×	×	×	×
6.	205	1732	2	—	—	5	150	1785	×	×	×	×
7.	210	1730	2	1	1	31	170	1702	×	×	×	×
8.	290	1865	1	(9)	—	30	310	1702	×	×	(×)	(×)
9.	210	1865	3	—	—	—	—	—	×	×	×	×
10a.	200	1857	7	1	(1)	1	9	1907	×	×	×	×
b.	10	1730	1	—	—	60	—	1660	×	×	×	×
11.	230	1862	—	—	(1)	33	230	1702	×	×	(×)	×
12.	230	1840	—	4	—	—	50	1885	×	×	×	×
13.	320	1868	1	—	—	—	30	1887	×	×	×	×
14.	245	1732	3	—	—	—	15	1842	×	×	×	×
15.	270	1732	—	—	(1)	—	—	—	×	×	×	×
16.	260	1660	—	2	—	—	—	—	×	×	×	×
17.	250	1732	1	1	1	15	60	1842	×	×	×	×
18.	310	1865	—	3	—	28	1	1945	×	×	×	×
19.	285	1865	—	12	—	23	85	1795	×	×	×	×
20.	240	1732	1	8	—	15	4	1904	×	×	×	×
21.	225	1865	—	4	7	8	105	1702	×	×	×	×
22.	205	1732	3	—	—	—	1	1937	×	×	(×)	×
23.	265	1825	—	—	(1)	4	65	1815	×	×	×	×
24.	225	1660	—	—	—	—	5	1916	×	×	×	×
25a.	335	1732	3	(1)	—	—	110	1702	×	×	(×)	(×)
b.	25	1870	—	—	—	2	125	1884	×	×	(×)	×
26a.	360	1732	—	15	—	42	200	1775	(×)	×	×	×
b.	(5)	—	—	—	—	(25)	—	—	×	×	×	(×)
27a.	285	1856	—	—	2	(1)	5	1815	×	×	×	×
b.	18	1850	9	8	—	—	80	1775	×	×	×	×
28a.	70	1865	1	8	—	—	40	1702	×	×	×	×
b.	130	1874	5	9	—	10	10	1887	×	×	×	×
29a.	260	1732	—	—	(1)	18	200	1702	×	×	×	×
b.	—	—	—	—	—	—	—	—	(×)	×	×	×
30.	220	1660	—	4	—	5	45	1702	×	×	×	×
31.	215	1732	—	—	—	10	40	1780	×	×	×	×
32.	220	1873	—	4	—	3	8	1886	×	×	×	×
33.	200	1825	—	—	—	—	2	1922	×	×	×	×
34.	240	1865	—	—	—	—	—	—	×	×	×	×
35.	200	1820	—	—	—	—	—	—	×	×	×	×

Viidenneljättä yleisimmän virolaissananlaskun deskriptiomallin ratkaisee, mitä aineistolla halutaan ensisijaisesti valaista. Jos silmämääränä olisi sananlasku sinänsä, osana maailmanperinnettä, pitäisi hylätä viro-, itämeri-, jopa eurooppakeskeisyys ja seuloa globaalista muunteluskaalasta esiin kokomaailman-analyysia parhaiten palveleva näytteistö. Tätä olen kokeillut kansainvälisen sananlaskutyyppeiden luettelon koeartikkeleissa (FFC 211 = Pro-

verbium 19/1972). Jos tähdättäisiin yksinomaan itämerensuomalaisen kieli-alueen jakautumispintojen ja sisäisten vaikutusyhteyksien selvittämiseen, siihen tapaan kuin esim. Kari Laukkanen Kuusalun sananlaskuston tutkimuksessaan (KsVk 1966), voisi afrikkalaisten ja itäaasialaisten vastineiden huomioonotto tuntua liikanaiselta. Jos näkökulma on kehityshistoriallinen, saavat varhaislähteet ylimääräistä painoa; perinne-ekologiset kysymyksenasettelut taas vaatisivat alueellisten frekvenssivaihtelujen huolellista rekisteröintiä.

Täydelliseen aineiston esittelyyn on mahdollista pyrkiä vain suppeain lähdekokonaisuuksien tai vatjan ja liivin kaltaisten kuituvien kielten perinteen suhteen. Pelkästään sääsanalaskun n:o 13 virolaisaineiston deskriptio vie tilaa tuntuvasti enemmän kuin tämä tutkielmani. Tutkimuksesta, jossa levitin näkyviin aurinkosade-parafraasien kirjavan moninaisuuden (Regen bei Sonnenschein, FFC 171, 420 sivua), näyttää kehkeytyneen oppihistoriallinen varoitusmerkki: ei enää sananlaskumonografioita! Monimiljoonaisen toisintomassan puristama paremiologi voi karsia tekstiaineistoaan monenlaisin kriteerein: priorisoimalla tietyn ajan, alueen, kielipiirin, tyylikeinon, rakennetyypin, perinnelajin, aihepiirin, käyttöyhteyden tai frekvenssin nojalla. Lähdekriittiseen aparaattiin, kielen ja sisällön tulkintaan, konteksti- ja frekvenssitietoihin, likeiseen ja etäiseen vertailutaustaan voi käyttää paljon tilaa, tai ei lainkaan.

Esimerkiksi Liisa Miettinen ja Pentti Leino ovat rajanneet Karjalaisista sananpolvista (1971) pois puheenparret ja useita sutkauslajeja (perinnelaji-analyyttinen kriteeri), Sydän-Karjalan ulkopuolelta saadun aineiston (aluekriteeri) ja lisäksi ennen julkaistut tai E. V. Ahtian keräämät tai vain tiettyissä luterilaisvoittoisissa keräelmissä tavattavat ainekset. Murrevaihtelujen kirjaamisessa on tyydytty likimääräisyyteen. Niin on 640-sivuisen teoksen puitteissa saatu raivatuksi tila varsin kelvolliselle lähde-, konteksti- ja frekvensselvitykselle ja ristiviiterekisterille.

Kocartikkelisarjassani pyrin hierarkkisesti porrastettuun kohdennukseen: virolaistekstit ims. taustassaan, itämerensuomalainen edustus pohjoiseurooppalaisessa ja tämä laajemmassa vertailutaustassaan. Sananlaskujen redaktiohajonta kunkin ims. kielen piirissä jää näkymättömiin, kuutta karkeasti a- ja b-redaktioksi jaoteltua sananlaskua (10, 25—29) lukuun ottamatta. Jos mieli Pohjois-Euroopan yhteisten sananlaskujen katselmuksessa välttyä hukkaamasta metsää puiden taa, on karsittava säälimättä kiintoisaakin tietoa perinteen paikallisesta muuntelusta. Vielä ohuemmaksi on jäänyt kansainvälisen etätaustan hahmottelu.

Ongelmatonta ei siteerattavien sananlaskuvastineiden valinta missään tapauksessa ole. Esimerkiksi virolais-sanalaskun 26a lähin suomalaisnaapuri olisi oikeastaan lavansaarelais-koivistolainen »Kenen jalka tatsaa, sen suu

matsaa». Sen asemesta olen siteerannut virolaissananlaskun lähiredaktiota »Jonka jalka tassaa, sen suu massaa», joka dominoi Merikarvian — Laukaan — Iitin — Lemin — Koiviston linjan länsipuolella. Jos periaatteena olisi siteerata kunkin kielialueen yleisintä redaktiota, nousisi näkyviin karjalais-edustukseen liittyvä itä- ja pohjoissuomalainen »Kenen jalka kapsaa, sen suu napsaa». Mutta kansainvälisen vertailun kannalta voisi väittää, että eteläpohjalais-satakuntalaisen »Jonka jalka kapsaa, sen hammas napsaa» sivuuttaminen olisi mitä onnettominta informaation kavennusta. Vastaavasti on vatjalaisessa perinteessä tarjolla sekä virolais-länsisuomalaiseen edustukseen liittyviä verbipareja (*tattsāb* — *mattsāb*, *pattsāb* — *mattsāb*, *platsab* — *matsab*) että karjalais-itäsuomalaisen edustuksen vastineita (*klapsab* — *napsab*, *klapsab* — *šmaksab*, *tapsab* — *mapsab*, *tapsab* — *maksab*, *tapsab* — *šmaksab*, *lapsab* — *maksab*) ynnä ehkä puhtaimmin vatjalainen *plaksab* — *šmaksab*-verbipari. Tällaisen variaatiohyttelön pelkistäminen pariaksi »normaalimuodoksi» on tuskallista mutta pohjoiseurooppalaisissa puitteissa välttämätöntä.

Kielialueittaista aineiston esittelyä mutkistavat lukuisat välivyöhykkeet, joiden perinnettä ei oikeastaan käy selittäminen vain sen kielen omaisuudeksi, jota paikallinen väestö puhui tai puhuu: Setumaa, Kuusalu, Suomenlahden saaret, Inkeri, Tverin Karjala, Ilomantsin ja Korpiselän tienoot, lyydiläiset, Viena, Tornionjokilaakso, suomen- ja vironruotsalaiset. Vaihtoehdot »esiintyy» ja »ei esiinny» sanovat kovin vähän tietyn sananlaskun asemasta tietyllä kielialueella; esimerkiksi sananlaskuja 18, 22, 24 ja 33 voi tuskin pitää Suomessa muuna kuin virolaisen perinnepaineen loiskiehuntana, kun taas 1—3, 8, 11, 25—26 ja 29 ovat ilmeisesti kuuluneet jo vuosisatoja sitten keskeiseen kielenvälineistöön molemmin puolin Suomenlahtea. Frekvenssi- ja ensiesiintymätaulukko osoittautuu koeartikkelien olennaiseksi täydennykseksi.

Itämerensuomalaisen samoin kuin balttilaisen toisintoaineiston ikä, levinneisyys ja frekvenssi ovat yleensä selvitettävissä.² Kehnommin on laita etenkin saksalaisen ja venäläisen lähdetäustan. Olisi tärkeä tietää, saivatko Simrock ja Wander sananlaskun n:o 16 ainoan saksalaisen toisinnon Baltian

² Suomalaiselta kannalta on kuitenkin syytä tähdentää kielialueemme laajuutta ja sen eri äarten suhteellista omaleimaisuutta, jolle yksi tekstinäyte ei tee oikeutta edes siinä kuin pienten sukukielten edustukselle. Kansainvälisenkin analyysin kannalta olisi ehkä tarpeellista tietää, että esim. sananlasku 13 on levinneisyydeltään lounais-suomalainen, mutta 19 ja 20 itäsuomalaisia. Itse asiassa suomalaista sananlaskustoa on julkaistu suhteellisen runsaasti, mutta mikään yleisrekisteri ei auta tutkijaa niin kuin karjalaisten ja lappalaisten sekä pian vatjalaisten, liiviläisten ja virolaisten toisintojen tarvisijaa. Esimerkiksi sananlaskun 25 suomalaisedustuksen selville saanti edellyttäisi — arkistossa käynnin ohella — seuraavanlaisen lähdeviitesarjan käytettävissä oloa:

Ellilä 11. Florinus *Cuca*. Haltsonen KsVk 1929 135. Koskenjaakko 1909 82—83. Koskimies 47:7—8, 82:35, 86:49. Kuusi 1953 12. Lönnrot 2890. Uotila Vir. 1927 107:80. Virkkunen *Kuka*. Virtaranta 1964 75. Liisa Yli-Paavola käsikirj. S 48 Hgin yliop. Kansanrunoustieteen laitoksessa (levinneisyyskartta).

suunnalta ja tunnetaanko sananlaskujen 21 ja 22 venäläisiä vastineita muualta kuin Pihkovan ja Novgorodin vanhalta tšseudilaisalueelta.³

Koartikkelisarjan ehkä kiintoisimpana tuloksena pidän sitä, että Viron 35 yleisimmästä sananlaskusta kahdeksan tavataan ims. kielipiirin ulkopuolella vain lätissä (23—25) tai venäjässä (19—20) tai lätissä ja venäjässä (18, 21—22), kun germaanikielten suunnalla ilmenee vain kaksi vastaavaa tapausta (15—16). Vaikka kolme lätiläis-germaanista sananlaskua (11, 13—14) tasapainottaa suhdetta, joutuu perinnäinen käsitys Virosta voitto-puolisesti saksalaisena kulttuuriprovinssina uudendaleen lujuskokeeseen, kun tutkimuksen ainespohjaa laajennetaan.

Kansainvälisten ja vain-itämerensuomalaisten sananlaskujen suhde 29 : 6 tulee epäilemättä muuttumaan jälkimmäisten hyväksi, jähkä tutkimus kohdistuu muihinkin sananlaskuihin kuin huippusuosikkeihin. Sen sijaan arvelen, että vain-itämerensuomalaisten suosikkisananlaskujen (30—35) suhteellinen nuoruus ja vähälevikkisyys Viron ulkopuolella saattaa osoittautua tyypilliseksi piirteeksi, samoin kuin se, että Eurooppaa kauempana tunnettujen sananlaskujen (1—9, 11, 26—28) joukossa on suhteellisen monta myös Suomessa ja/tai Karjalassa vanhastaan suosittua sananlaskua. Odotuksenmukaista on germaanisten lainasananlaskujen (13—16) heikko ja itäisten sananlaskujen (17—22) vahva edustus vatjassa ja karjalassa.

Eri ims. kielialueiden keskinäistä etäisyyttä olisi arvioitava pikemmin eri tahoilla yleisimpiä kuin virolaistyyppisimpiä redaktioita mittana pitäen. Nyt näyttäisi ims. vastineista suomalainen tulevan noin kymmenesti lähimmäksi virolaista yleisedustusta, vatja ja liivi kumpikin noin viidesti ja karjala tai vepsä pari kertaa. Jos suomalainen vertailupohja supistuisi vajaan tuhatteen sananlaskutyyppiin, kuten vatjan ja liivin, Suomenlahti vaikuttaisi kai nykyistä leveämmältä.

J. Qvigstadin kokoelmasta löytää lapinkieliset vastineet vain sananlaskuille 2 ja 3 (Q 654 ja 615), ja molemmat ovat kuvastoltaan (lehmän sarvi, pata ja kattila) ilmeistä naapurilainaa. 27a:n »ei lehti kauas puusta putoa»-paralleeli marilaisvastineineen voi osoittautua suomalaislainaksi, niin kuin Qvigstadin viite (s. 224: 533) vihjaa. Itäiset lappalaisheimot ovat neuvosto-

³ M. J. Meltsiltä saamani tiedon mukaan Leningradin Puškin-instituutin käsi-kirjoitukset 103, 148, 241 ja 261 sisältävät Novgorodin alueelta kerättyjä venäläisiä sananlaskuja, käsi-kirjoitukset 81, 84, 85, 96, 98, 103, 105, 114 ja 133 Leningradin alueen sananlaskuja, käsi-kirjoitukset 2 ja 3 Äänisen ja Pineganjoen sananlaskuja, 99 ja 236 Muurmannin alueen, 84, 90, 108, 117, 148, 220 ja 231 Arkangelin alueen ja 224 Vologdan alueen sananlaskuja. Meltsin ym. 1961 julkaisemassa 18.—20. vuosisatojen pienfolklore-aineistossa on s. 150—167 tuntemattoman kerääjän Karjalan venäläisiltä 1800-luvun jälkipuoliskolla tallentama noin 1500 toisinnon sananlasku-kokoelma. Itäisten lainasananlaskujemme tutkimus edellyttäisi näiden kokoelmien yleis- ja luoteisvenäläisen aineksen rajankäyntiä. — Koartikkelien lätiläisestä vertailuaineistosta kiitän riikalaisia Elsa Kokareaa ja Silvija Ragea.

tutkijoilta saamani tiedon mukaan jokseenkin sananlaskuttomia, eivätkä tutkitut 35 sananlaskua horjuta käsitystä Lapin sananlaskujen yleisestä myöhäis-peräisyydestä.

Virolaisuuden, itämerensuomalaisuuden ja pohjoiseurooppalaisuuden profiili häämöttää koartikkelisarjan hypoteesinomaisesta dispositiosta, ennen-aikaisena mutta imponoivana haasteena jatkotutkimukseen. Ongelmallisia eivät niinkään ole kymmenien kansojen tuntemat lainasananlaskut (1—16) eivätkä ilmeiset itämerensuomalaisuudet (26a—29a, 30—35) kuin yllättävän lukuisat »koilliseurooppalaisuudet» ja baltofennismit (17—25). Olisi tarkennettava kuvaa mm. valkovenäläisellä sekä volgan- ja permansuomalaisella vertailuaineistolla; moni levinneisyystypologian outo poikkeama saattaa jo sananlaskuanalyysien määrän kymmenkertaistuessa osoittautua oman harvinaisen perinneuomansa luonteenomaiseksi edustajaksi.

Virolaista profiilia on siinä, että 35:stä yleisimmästä sananlaskusta peräti kuusi tähdentää ahkeruuden ja vireyden arvoa makailuun ja laiskuuteen verrattuna (11, 18, 23, 26, 29, 31), viisi pohdiskelee puutteen psykologiaa ja vähään tyytymisen edullisuutta (10, 15, 16, 19, 30), neljä tarjoilee ironista tilanepsykologiaa (2, 14, 25, 29). Kuten muualla niim Virossakin suositellaan rehellisyyttä (1, 3, 4) ja varoitetaan liiasta ilostelusta (8, 32), ystävistä (24), näkijöistä ja kuulijoista (28), epävakaisuudesta (7, 33) ja näennäisvaikutelmista (9). Sääenteitä on mukana kolme (12, 13, 21), ja viidestä lapsiaiheisesta sananlaskusta (5, 6, 27, 32, 33) kaksi korostaa jälkeläisten ja heidän vanhempiansa (»puun», »kannon») samanlaatuisuutta. Viron yleisimmistä sananlaskuista virolaisimmaksi osoittautuu elämänohje »Kes kannatab, see kaua elab» (35).⁴

Miten siis tästä eteenpäin?

Funktionalistit tulevat varmasti kaipaamaan koartikkeleista sitä mm. Proverbium-lehdessä moneen otteeseen puitua uutista, että vierivän kiven sammaloitumattomuutta pidetään yhtäällä myönteisenä nuorekkuutena, toisaalla kielteisenä rikastumattomuutena ja että »Merellä silmät, metsällä korvat» toisinaan varoittaa näkijöistä ja kuulijoista, toisinaan taas neuvoo käyttämään eri aistimia eri ympäristöissä. Useimmissa tapauksissa sananlaskun eri käyttöyhteyksien ja merkityshajonnan selvittely olisi tyhjänpäiväistä, ja arvelen, että pohjoiseurooppalaisen vertailevan analyysin puitteissa olisi

⁴ Sananlaskutyypin yleisyys yhtäällä ja puuttuminen toisaalta ei tietenkään vielä todista, että vastaava idea, normi tai suhtautumistapa olisi ominainen edelliselle, vieras jälkimmäiselle yhteisölle. Esimerkiksi sananlaskun 9 lience Suomenlahden pohjoispuolella torjunut synonyymisananlasku »Tyynessä lahdessa suurimmat kalat kutevat» (VKS 261, ML 11775, Holm 210 ym.). Se minkäasteista eriävyyttä en enää pidä saman sananlaskutyypin redaktiohajontana, ilmenee koartikkelien 8, 25, 27, 30, 31, 34 sulkeisesimerkeistä. Virolaisessa editiossa 27a ja 27b on tulkittu eri sananlaskutyypeiksi.

tydyttävä vain todella hämärrien tai monimielisten sananlaskujen alanootti-kommentteihin.

Sananlaskutyyppiä esittelevät näytetekstit voidaan valita mekaanisesti sovelletuin kriteerein, esimerkiksi siten että kutakin kieltä edustaa yleisin redaktio tai kaikki sovitun minimifrekvenssin omaavat redaktiot tai — kuten koeartikkeleissa — se redaktio joka tulee lähimmäksi keskeiskielen valta-redaktiota tai jolla on vastineet useimmissa muissa kielissä.

Tai artikkeli voidaan kirjoittaa ikään kuin redaktioanalyyttiseksi teoreemaksi, jossa aineisto esitellään redaktioittain, siihen tapaan kuin koeartikkeleissa 10 ja 25—29. Yhden tekstisitaatin jälkeen riittäisi ehkä luetella ne kielet, joissa sananlasku esiintyy idealtaan, formulaltaan ja ydintarkoitteiltaan samanmukaisena; maininnat varmistettaisiin lähdeviitein. Artikkelisiis muistuttaisi 13. koeartikkelin loppuosaa.

Yhden keskeiskielen varaan rakentuva analyysimalli olisi monessa suhteessa yksinkertaisempi toteutettava kuin usean kielen näennäinen tasavertaisuus. Voitaisiin ajatella menettelyä, että virosta, suomesta ja karjalasta tutkittaisiin kustakin 100 tai 200 tai 300 yleisintä sananlaskua, soveltamalla mutatis mutandis koeartikkelieni mallia. Erien keskinäinen vertailu todennäköisesti loisi uutta moniulotteista valoa itämerensuomalaiseen perinnekenttään. Sen jälkeen olisi helpompi päätellä, missä määrin ja millä muodoin muu Pohjois-Euroopan yleinen sananlaskusto olisi vedettävissä vertailevan analyysin piiriin.

Estonian proverbs: a Balto-Finnic profile

Matti Kuusi

As of 1963, Finnish and Soviet scholars have been engaged in cooperative research into the proverbs common to Northern Europe. Augmentation, organization, and scholarly editing of the data have hitherto been given priority, but with the more important material ready for publication as of last year, the focus can now shift to a comparative analysis. The author presents a series of tentative entries comprising 35 of the more prominent Estonian proverbs. The Estonian text is followed in each by its closest counterpart in Livonian, Votic, Veps, Karelian, and Finnish, as well as its Latvian, German, Swedish, and Russian equivalents. Further background material is indicated by source references only.

The material has been classified by distribution type: proverbs 1—9 have variants on other continents; 10—12 are encountered throughout Europe; 13—16 are loan proverbs of the Baltic region; 17—22 are distinctively Eastern, North-eastern, or Northern European; 23—25 are both Baltic and Balto-Finnic; 26—29 are international proverbs with an independent branch of variants in Balto-Finnic; and 30—35 are to be found only in the Balto-Finnic languages. The frequency of each proverb in the various Balto-Finnic languages, its earliest occurrence in Estonian and Finnish, and its presence in Latvian, German, Swedish, and Russian are shown in the table on p. 118.

The author then deals with methodological questions arising in this approach. Several competing redactions, which may be associated, in turn, with variants to be found in neighboring languages, can appear in one linguistic area. For each language, one can select the most common variant, all variants with a specified minimum frequency, or, as in the present work, the variant most similar to the

most common representative from the primary language (in this case, Estonian) as representative. One can also classify the entries according to redaction (as with 10 and 25—29) by listing, without citation, all the languages in which a given form appears. The author concludes by suggesting the choice of three primary languages: the most common proverbs of Estonian, Finnish, and Karelian would thus be treated as in the tentative series, retaining the most common representative of the language in question as the heading.

Although a sample of 35 proverbs is not a sufficient basis for generalization, the author wishes to attract attention to some potentially significant features. Of the most common Estonian proverbs, 8 are known, outside Balto-Finnic, only in Latvian and/or Russian while only 2, on the other hand, are to be found in German and/or Swedish exclusively. Those proverbs with the widest international distribution appear to be the best known within the Balto-Finnic area as well. Conversely, proverbs known only within the Balto-Finnic area have spread outside Estonia only rarely and relatively recently. The fact that only 2 of the 35 proverbs studied have spread, apparently quite recently, into Lapp seems to support the theory of the youth of the proverb tradition there.

An attempt has been made in the present work to achieve a hierarchical orientation. Estonian texts are first placed in their Balto-Finnic context. This, in turn, is seen against the background of Northern European tradition, which is viewed, finally, from a wider, international perspective. It will become clear, as the number of proverbs systematically studied increases, whether the author's preferred classification of distribution types is valid. The problems encountered

in the investigation of loan proverbs bear some similarity to those in the study of loan words, but proverbs reflect variations in collective images, values, norms, and attitudes more directly. The proverbs

which have achieved the greatest popularity in each area, as determined by collection frequency, reveal an Estonian, a Balto-Finnic, and a North European profile.

Osoite:

Address:

*Helsingin yliopisto
Kansanrunoustieteen laitos
Meritullintori 1
SF-00170 Helsinki 17*